

Й. С. Ситник

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра менеджменту персоналу та адміністрування,
ORCID: 0000-0001-8718-5738

РОЗВИНЕНА ВІЙСЬКОВА ЕКОНОМІКА – СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/semi2023.01.037>

© Ситник Й. С., 2023

Мета дослідження – визначено засади, стратегічні цілі та напрями розвитку військової економіки у структурі національної економіки та її вплив на формування військово-економічної політики держави для забезпечення її сучасної воєнно-економічної безпеки. Проаналізовано рівень військово-економічного потенціалу України та еволюційний процес його трансформації за період відновлення незалежності України, показник “Індекс сили” найпотужніших армій світу, рейтинги найбільших сучасних оборонних компаній світу, досліджено військово-оборонні витрати низки країн світу та динаміку продажів зброї та військових послуг, окреслено оборонні тенденції урядів та низки підприємств багатьох держав, сформовано стратегічні цілі політики національної економіки України, надано рекомендації органам влади щодо розвитку військової промисловості та низки інституційних рішень на державному рівні.

Ключові слова: національна економіка; оборонно-промисловий комплекс; військово-економічний потенціал; оборонна компанія; озброєння; військова техніка; військові фінанси; експортний потенціал; промисловість.

Постановка проблеми

Матеріальною основою обороноздатності держави є військово-економічний потенціал як частка економічного потенціалу, що виражає військово-економічні можливості держави, які можуть бути спрямовані на задоволення матеріальних потреб та на комплектування збройних сил для ведення війни.

Тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу в Україні свідчать, що за роки відновленої незалежності він подолав драматичний шлях розвитку, багатократно й різко зменшивши військову міць держави. Негативними тенденціями у розвитку оборонно-промислового комплексу є недалекоглядність й помилковість політики у сфері національної безпеки й оборони, зменшення оборонного бюджету. Витрати на оборону зменшувалися в 1992–2013 рр., що руйнувало боєздатність і боєготовність Збройних сил України. Така політика урядів призвела до радикального послаблення військово-економічного потенціалу України на початок 2014 р., що створило великі загрози для незалежності України. Одними з головних проблем сучасної воєнної економіки залишаються низькі темпи нарощування власного виробництва зброї та інноваційно-технологічної модернізації озброєння за стандартами НАТО, розширення експортного потенціалу. Оборонно-промисловий комплекс України потребує нової візії та стратегії розвитку на далекосяжну перспективу. Основними пріоритетами його діяльності є імпортозаміщення, розроблення і захист новітніх технологій, удосконалення платформи розвитку інновацій.

Розвинена військова економіка – важлива складова для формування національної економічної стратегії держави. Військова економіка насамперед гарантує власне виробництво потрібної для сфери безпеки зброї, техніки, амуніції тощо та звуження залежності від її імпорту в умовах воєнного стану й широкомасштабної війни. Військова економіка є стабільним джерелом висококваліфікованих робочих місць, інвестицій, податкових надходжень та валютної виручки від експорту військової продукції. Вагома частка військової економіки у структурі національної економіки є важливим драйвером розвитку інновацій і технологій, національної науки та державницького світогляду нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та прикладні аспекти розвідки стосовно проблематики розвитку військової економіки та військово-економічного потенціалу на національному рівні та в світі: стратегічні напрями відбудови національної економіки, зокрема у контексті розвитку українського ВПК та товарів подвійного призначення і головного пріоритету промислової політики найближчого майбутнього розкрито в матеріалі Б. Данилишина [6]; сутність і важливість військової економіки та військових фінансів висвітлено у праці В. Кравченка [7]; сучасні виклики для військово-економічної безпеки держави досліджено у праці Р. Пустовійт [10]; особливості втілення доктрини К. Клаузевіца у функціонування воєнно-економічних систем Європейського Союзу розкрито в статті О. Сазонець [11]; оцінювання рівня воєнно-економічної безпеки країн світу та України здійснено у науковій праці О. Семененко, Р. Бойко, І. Воронченко та О. Таран [13]; аналіз можливостей використання позитивного світового досвіду для обґрунтування та реалізації планів і програм розвитку системи озброєння протиповітряної оборони виконали О. Турінський, І. Дзевєрін та ін. [14]; особливості стратегічного управління імпортою політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз досліджено у праці О. Свергунова [12]; особливості економічних та соціальних складових стратегії сталого розвитку України в умовах війни розкрито у праці Є. Буряк, К. Редько, А. Чорновол та О. Орленко [3].

Проте, незважаючи на опрацьовані наукові праці, простежується низка невирішених проблем, зокрема недостатня конкретизація напрямів та цілей розвитку військової економіки у структурі національної економіки України.

Формулювання гіпотез і постановка цілей

У дослідженні перевірено гіпотезу щодо кореляційного зв'язку між рівнем витрат на національний оборонно-промисловий комплекс та рівнем національної й економічної безпеки як основоположної функції держави. **Мета** дослідження: визначення засад, стратегічних цілей та напрямів розвитку військової економіки у структурі національної економіки та її впливу на формування військово-економічної політики держави для забезпечення її військово-економічної безпеки. **Цілі** дослідження: аналізування рівня військово-економічного потенціалу України та його трансформації за період відновлення незалежності України, показника “Індекс сили” найпотужніших армій світу, дослідження військово-оборонних витрат низки країн світу і динаміки продажу зброї та військових послуг, визначення основних оборонних тенденції урядів та низки підприємств багатьох держав, формування стратегічних цілей політики національної економіки України, розроблення пропозицій органам влади щодо розвитку військової промисловості та низки інституційних рішень на державному рівні.

Методи дослідження

У роботі використані такі методи: аналізу і синтезу – для аналізування сучасних тенденцій і узагальнення їх впливу на формування й розвиток військової економіки; системний метод – для розкриття сутності військової економіки через призму формування військово-економічного потенціалу і національної безпеки, тобто єдності змісту (оборонно-промисловий комплекс) і форми (процес роз-

витку військової економіки) і для упорядкування засад розвитку військової економіки; статистичний – для рейтингування найпотужніших армій світу та окреслення військово-економічного потенціалу України; порівняння – для визначення обсягу й частки військово-оборонних витрат низки держав та обсягів продажу зброї й військових послуг у світі в географічному вимірі; стратегування – для формування стратегічних цілей політики національної економіки України; узагальнення – під час формулювання висновків та рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкуренція і війни є невід’ємною складовою історії людства та розвитку націй. Вони притаманні усім цивілізаціям і видам економічних відносин, що були і є на Землі.

Основою науки про національну безпеку, зокрема економічну, є теорія потенційних конфліктів (ТПК), що була модернізована та набула загального поширення на початку XXI ст. Сутність ТПК ґрунтується на твердженні, що все наявне в світі – це, насамперед, різні форми існування енергії, що перебувають одна з одною та з усіма іншими формами в постійних потенційних конфліктах. Отже, матеріальна світобудова основана на перетворенні однієї форми енергії на іншу зі зміною рівнів їх потенціалів. Відповідно до домінант цієї теорії, поява нової незалежної держави на світовій арені (її власних геополітичних, національних, економічних, культурних та інших інтересів), водночас породжує конфліктність стосовно неї з боку інших держав, передусім сусідніх.

Людство створило державу з метою свого національного розвитку через власне організування його діяльності. Будь-які досягнення національно-економічного розвитку варто зберігати та примножувати. Саме тому вагоме значення має здатність держави захистити свої національні інтереси. Визначний ідеолог теорії національної економіки Фрідріх Ліст писав: “... державні доходи та могутність держави надають нації кошти для розширення торгових відносин з усіма частинами світу та для заснування колоній, воно розвиває мореплавство та військовий флот” [15]. Звісно, що часи й тенденції в сучасному світі змінились, і вже не дозволено силою “зброї та бажання” створювати власні колонії (це продовжує робити лише імперська росія), проте роль держави у використанні військового потенціалу беззаперечна.

Будівництво та розвиток збройних заводів, на думку Ф. Ліста, мають не сприяти посиленню зовнішньої агресії країни, а слугувати джерелом стабільних прибутків у зовнішній торгівлі. Також Ф. Ліст вважав, що держава повинна підтримувати розвиток усіх галузей національної економіки, які сприяють збільшенню засобів національної оборони.

Оборонна здатність держави, окрім сукупності економічних потенціалів суб’єктів країни, також досягається завдяки високому рівню національної свідомості, поширенню ідеології, морально-етичній концентрації нації. Роль національного мислення та цільові психологічно-вольові принципи в цьому контексті відіграють не меншу роль, ніж ступінь технологічного розвитку зброї.

Історично воєнна економіка сформувалася в роки Першої світової війни в Німеччині. Усе військове майно й озброєння, яке нагромадила ця країна до війни, було використано і втрачено у перші два місяці бойових дій. Вперше в історії людства економіка і політика постали перед проблемою дефіциту кінцевої військової продукції та необхідністю перепрофілювання значної частки цивільного виробництва на воєнне. Відтак військові потреби об’єктивно окреслили та почали формувати структуру національної економіки, у якій виникли два сектори суспільного виробництва – цивільний і мілітарний (військовий), а у військовій науці виник новий напрям її розвитку – воєнна економіка.

Воєнна економіка – це воєнно-економічні відносини, які складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання предметів воєнного призначення, що обслуговують воєнні потреби держави [5]. Це складова національної економічної системи, яка обслуговує оборонні потреби держави, забезпечуючи її обороноздатність та могутність Збройних сил країни.

Військова економіка як провідний сектор економіки держави ґрунтується на найсучасніших технологіях і засобах виробництва. Військові виробництва, які формують воєнно-промислові комплекси, є рушієм розвитку світової економіки, незважаючи на усі загрози, пов’язані з ними.

Поняття “воєнно-промисловий комплекс” (ВПК) упродовжив Дуайт Ейзенхауер. У сучасній Україні його називають “оборонно-промисловий комплекс” (ОПК) – це сукупність оборонних підприємств усіх форм власності, науково-дослідних, проектних та випробувальних організацій, полігонів, установ та організацій, вищого військового керівництва, які забезпечують воєнну та національну безпеку країни.

Розвиток національної військової економіки зумовлений впливом ключових чинників: військово-політичного; економічно-соціального; внутрішньої логіки глобально-політичного розвитку. Загалом динаміка розвитку військової економіки зумовлена мирним і воєнним станом. Зважаючи на обставини, що визначають воєнно-технічні та геополітичні аспекти, воєнній економіці належить у [5, с. 32]:

- мирний час – прогнозування мети і виду можливої війни, щоб запобігти їй, розбудова власних збройних сил у межах взятих на себе міжнародних зобов’язань, створення і підтримання військового потенціалу на рівні, достатньому для стримання збройної агресії та недопущення військово-технічної переваги потенційного ворога, забезпечення недоторканності державних кордонів у повітрі, на суші й на морі, припинення можливих провокацій та посягань на суверенітет країни, підтримання постійної готовності збройних сил до відбиття можливої агресії з боку будь-якої держави із повітряно-космічного простору, суші або моря;
- воєнний час – мобілізація усіх матеріальних, людських та продовольчих ресурсів країни для відбиття збройної агресії, здатність до термінового і значного збільшення їх масштабів у потрібних розмірах, завдання поразки агресору, позбавлення його можливості продовжувати війну та припинення воєнних дій за умов, вигідних для країни, яка обороняється.

З огляду на це формується військово-економічна політика – складова політики держави щодо узгодження розвитку її економіки та оборони. Вона використовує економічні та військово-економічні можливості, враховуючи сучасні погляди, вимоги воєнно-економічної стратегії та майбутні очікування.

Обороздатність держави є і буде необхідним й життєво важливим елементом для забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах і майбутньому. Матеріальною основою обороноздатності є військово-економічний потенціал як частка економічного потенціалу, що виражає військово-економічні можливості держави, які можуть бути спрямовані на задоволення матеріальних потреб та на комплектування збройних сил для ведення війни. Реалізованою складовою потенціалу (можливості) є могутність. Між економічною і військово-економічною могутністю не існує прямої залежності. Країни з порівняно рівними економічними можливостями можуть мати не однакові військово-економічну та економічну могутність, і навіть економічно розвинені країни можуть виявитися слабшими, якщо порівнювати військові можливості.

У цьому контексті варто нагадати про військово-економічний потенціал України у час відновлення незалежності у 1991 р. ВПК України налічував понад 3,5 тис. підприємств із 38 галузей і 58 підгалузей економіки та 700 військових підприємств, на яких загалом працювало 3 млн осіб. В Україні виробляли морські авіаносці та бойові кораблі, танки, ракетні системи, космічне обладнання, продукцію кібернетики, радіолокаційні системи, лазерну техніку, твердопаливні ракети SS-24 і SS-18, ракети носії “Космос”, “Циклон”, “Зеніт”, “Океан”, а також 12 видів (із 20) міжконтинентальних балістичних ракет. Виконувалися космічні проекти “Аріадна”, “Наземний старт”, “Морський старт”. Україна належала до найпотужніших військово-промислових країн, а видатки на ВПК становили 30 % ВВП [7, с. 5–6].

Після відновлення незалежності України чинна влада провадила недалекоглядну й помилкову політику в сфері національної безпеки й оборони, зменшила у 1992–1994 рр. оборонний бюджет у 4,9 разу, а в 1994–1996 рр. ще на третину. Витрати на оборону зменшувалися і в 2006–2013 рр., що руйнувало боєздатність і боєготовність Збройних сил України. Така політика урядів призвела до радикального послаблення військово-економічного потенціалу України на початок 2014 р., що створило великі загрози існуванню незалежності України. Зокрема, на цей період відомі приклади

витрат воєнного бюджету на душу населення в низці країн: у США – 1050 дол., у Франції – 674, у ФРН – 413, в Україні – ≈ 15 дол., в Росії – 113, а в Молдові – 3 дол. [7, с. 7–8].

“В Україні до великої війни у владних колах ніхто не готувався. На військове відомство [у 2022-му] було заплановано спрямувати 133,5 млрд грн, або приблизно 5 млрд дол. США. Це надзвичайно маленька сума для країни, яка воює з велетенським ворогом. Для прикладу, Польща, яка не воює, 2021 року витратила на армію 12,44 млрд дол. ... Армія навіть під час війни не стала пріоритетом для військово-політичного керівництва країни” [1].

Загалом ОПК України за 31 рік незалежності подолав драматичний шлях розвитку, багатократно й різко зменшивши військову міць держави. Його важливою складовою є державний концерн “Укроборонпром”, створений в 2010 р. У складі концерну функціонує 134 підприємства (125 державних та дев’ять акціонерних товариств), згруповані у п’ять основних кластерів [7, с. 7].

ОПК України потребує нової візії розвитку на далекосяжну перспективу. Основними пріоритетами діяльності ДК “Укроборонпром” є імпортозаміщення, захист новітніх технологій і платформа розвитку інновацій UkrARPA, що є українським аналогом Агентства передових оборонних дослідницьких проєктів (DARPA) в США. Подібні структури є в багатьох країнах світу – Державне управління оборонної науки, техніки і промисловості у Китаї, Організація оборонних досліджень і розробок у Індії, Генеральна дирекція з озброєнь у Франції, Організація оборонної науки і техніки у Австралії, Управління з розробок озброєнь і промислово-технічної інфраструктури в Ізраїлі.

Ключовим завданням, яке нині постало перед Україною, є революційне оновлення ОПК, його докорінна інноваційно-технологічна модернізація за стандартами НАТО, нарощення власного виробництва зброї, розширення експортного потенціалу. Повільний розвиток ОПК України спричиняє проблеми та визначає стан армії, військову міць, місце країни у рейтингу потужності армій світу, що засвідчує табл. 1. Варто зазначити, що у 2022 р. Україна посіла 22-ге місце серед 25 найпотужніших військових держав світу (у 2019 р. – 29-те місце).

Таблиця 1

Рейтинг найпотужніших армій світу в 2019–2022 рр., “Індекс сили” [27; 19; 7]

Назва країни	Місце країни у рейтингу		Населення країни, млн осіб	ВВП країни у 2018 р., млрд дол. США	Чисельність збройних сил країни, тис. осіб
	2019	2022			
1	2	3	4	5	6
США	1	1	332	20494	1280
росія	2	2	146,5	1658	1013
Китай	3	3	1406	13608	2180
Індія	4	4	1381	2730	1395
Франція	5	7	65,6	2780	205
Японія	6	5	126	4907	247
Південна Корея	7	6	51,3	1619	630
Великобританія	8	8	66,4	2830	150
Туреччина	9	13	84,4	767	510,6
Німеччина	10	16	81,4	3997	178
Італія	11	11	60	2074	176
Єгипет	12	12	100	251	438,5
Бразилія	13	10	215,8	1870	318,5
Іран	14	14	83,3	455	523
Індонезія	15	15	271,5	1042	395,5
Ізраїль	16	18	8,6	370	168
Пакистан	17	9	205,9	313	643,8
Північна Корея	18	–	25,7	25	1190

1	2	3	4	5	6
Австралія	19	17	25,6	1432	23,6
Іспанія	20	19	45,7	1426	178
Канада	21	23	37,5	1709	92
Тайвань	22	21	23,7	510	290
В'єтнам	23	–	97,9	245	482
Польща	24	24	38,5	586	105
.....					
Україна	29	22	41,9	131	255

Найбільшими центрами зосередження підприємств, фірм, компаній, концернів, інститутів, лабораторій та інших установ сучасного ВПК є США, Китай, Франція, Великобританія, Ізраїль, Німеччина, Японія, Індія та низка інших країн. Рейтинг найбільших сучасних оборонних компаній світу в 2019 р. відображено у табл. 2. Значне об'єднання військової промисловості у США і Європі дало змогу корпораціям розширити й уніфікувати номенклатуру виробництва зразків озброєння і військової техніки (ОВТ), досягти істотного зменшення витрат за рахунок ліквідації виробництв, які дублюються, і збільшити витрати на здійснення наукових досліджень.

Таблиця 2

Найбільші оборонні компанії світу [7; 8]

Назва компанії	Країна	Обсяг продажів військової продукції, млрд дол. США
Lockheed Martin	США	50,536
Boeing	США	34,050
Northrop Grumman	США	25,300
Raytheon	США	25,163
Aviation Industry Corporation of China	Китай	24,902
General Dynamics	США	24,055
BAE Systems	Великобританія	22,477
China North Industries Group Corporation Ltd	Китай	14,777
Airbus	Нідерланди / Франція	13,063
China Aerospace Science and Industry Corporation	Китай	12,130

Показовими є військово-промислові об'єднання Західної Європи, де звууженість внутрішніх ринків військового виробництва стала потужним стимулом до інтеграції оборонної індустрії, підтримання своїх ОПК та оборонної співдружності між союзними й іншими країнами. Тепер сформувались два загальних ринки озброєння – це трансатлантичний англо-американський і континентальний європейський [14, с. 8].

Важливою складовою військової економіки є військові фінанси, які охоплюють низку елементів: військовий бюджет, військові запозичення, військові закупівлі, іноземну військову допомогу, воєнне оборонне замовлення тощо. Військово-оборонні витрати низки країн світу наведено в табл. 3.

Аналіз показників, наведених у табл. 3, свідчить про наявність кореляційного зв'язку між рівнем витрат на національний оборонно-промисловий комплекс та рівнем гарантування національної, зокрема й економічної безпеки держави. Так, обсяг військових витрат України у 2018 р. під час РУВ був у 12,8 разу меншим за обсяг витрат російського агресора й окупанта. Навіть військові витрати Польщі та Нідерландів, у яких географічно немає високих ризиків будь-якого збройного вторгнення агресорів на свої суверенні території, були удвічі більшими за обсяги витрат України, яка воювала.

Перелік країн за обсягом військових витрат у 2018 р. [7, с. 9; 25]

Назва країни	Місце країни за обсягом військових витрат у 2017–2018 рр.	Обсяг військових витрат, млрд дол. США	Частка військових витрат у ВВП країни, %	Частка військових витрат країни у світових військових витратах, %
США	1 / 1	649	3,2	36
Китай	2 / 2	250	1,9	14
Саудівська Аравія	3 / 3	67,6	8,8	3,7
Індія	5 / 4	66,5	2,4	3,7
Франція	6 / 5	63,8	2,3	3,5
росія	4 / 6	61,4	3,9	3,4
Великобританія	7 / 7	50	1,8	2,7
Німеччина	9 / 8	49,5	1,2	2,7
Японія	8 / 9	46,6	0,9	2,6
Республіка Корея	10 / 10	43,1	2,6	2,4
Італія	13 / 11	27,8	1,3	1,5
Бразилія	11 / 12	27,8	1,5	1,5
Австралія	12 / 13	26,7	1,9	1,5
Канада	14 / 14	21,6	1,3	1,2
Туреччина	15 / 15	19	2,5	1,0
Іспанія	16 / 16	18,2	1,3	1,0
Ізраїль	17 / 17	15,9	4,3	0,9
Іран	18 / 18	13,2	2,7	0,7
Польща	24 / 19	11,6	2,0	0,6
Пакистан	19 / 20	11,4	4,0	0,6
Нідерланди	25 / 21	11,2	1,2	0,6
.....				
Україна	43 / 39	4,8	3,8	0,3

Більшість країн (згідно із табл. 3) сьогодні – контрагенти української військової промисловості у різних проявах. В Україні ухвалені нова воєнна доктрина та стратегія воєнної безпеки, згідно з якими доктрина зовнішньоекономічної співпраці української держави у ОПЕК повинна змінюватися. Основні її напрями такі: зростання частки високотехнологічних озброєнь в імпорті; поліпшення якості міжнародних коопераційних механізмів з виробництва військової продукції; удосконалення або зміна системи розрахунків за постачання військової продукції [11; 12].

Отож, воєнні витрати – один із пріоритетів державних витрат. Якщо у XIX ст. війни обходилися в середньому 14–15 % доходу держав, то у роки Першої світової війни витрати на них країн досягли 35–40 % національного доходу. У роки Другої світової війни ці витрати різко зросли – до 55–65 % [7, с. 6]. В умовах сучасної російсько-української війни, особливо весни – осені 2022 р., власні воєнні витрати України становили 18–20 % нашого ВВП, або 50 % планових видатків державного бюджету на 2023 р. [4].

Національна безпека держави проявляється насамперед у військово-економічній сфері. Військово-економічна безпека є основоположною функцією держави і визначається як можливість національної економіки протистояти ризикам і загрозам зовнішніх та внутрішніх збройних конфліктів, а також наявністю економічних умов для задоволення запитів у організуванні збройних сил, їх розвитку, як у мирний час, так і в умовах збройного конфлікту [10, с. 24].

Основні напрями військово-економічної безпеки такі: захисний (заміщення імпорту в оборонних галузях національної економіки вітчизняними аналогами); наступальний (нарощування та якісне покращення експортного потенціалу країни і посилення залежності від неї інших країн); рівнозначний (встановлення однакової залежності між країнами).

Забезпечення військово-економічної безпеки – надважливе завдання Української держави у XXI ст. Високий рівень внутрішнього забезпечення держави засобами цивільного й оборонного виробництва, нарощування технологічного потенціалу зміцнюють її військово-економічну безпеку.

Зважаючи на об'єктивну реальність сьогодення та геополітичні прогнози майбутнього розвитку світу, в структурі військової економіки України в другій чверті XXI ст. найбільшими мають стати частки таких спеціальних складових, як: атомна воєнна промисловість; ракетобудування; літакобудування; танкобудування; суднобудування; виробництво артилерійських систем, реактивних систем залпового вогню та роботизованих систем, гіперзвукової зброї, безпілотних літальних апаратів (БпЛА), протикорабельних ракет і балістичних ракет середнього і дальнього радіуса ураження; виробництво стрілецької зброї та боєприпасів; виробництво радіолокаційних систем спостереження, протисупутникових технологій та зброї зі штучним інтелектом тощо.

У більшості країн такі вузькоспеціалізовані сектори існують дуже рідко. Зазвичай, функціонують підприємства змішаного виробництва, які поряд із цивільною виробляють кінцеву воєнну продукцію, що через контрактну систему військових закупівель забезпечує безпекові потреби держав. Зокрема, в США військово-промислова компанія Boeing Defense є основним виробником ракет Harpoon, а фірма Raytheon Technologies – керованих ракет Sidewinder та радіолокаційної системи, оборонна компанія Lockheed Martin – високомобільних артилерійських ракетних систем HIMARS та Patriot тощо. Найрозвиненіші системи воєнних закупівель у США та країн НАТО, де воєнні контракти укладено з тисячами концернів та компаній.

Сучасний світ характеризується високими темпами збільшення чисельності населення із відповідним та адекватним зростанням його потреб. Обмеженість ресурсів (питної води, продовольства, звуження придатного життєвого простору) потенційно може призвести до збройних конфліктів із залученням різних кількостей населення низки держав. Саме тому актуальним напрямом сучасного економічного устрою є розгляд національної економіки в системі військово-економічних відносин.

У цьому контексті варто пам'ятати про оптимум Парето – в умовах наявності рівноваги економічної системи не можна поліпшити стан одного суб'єкта, не погіршивши стану іншого. Прагнення держав (компаній) до домінування та експансії в сучасному світі породжує приховані або відкриті міждержавні конфлікти й війни.

В умовах посилення військового протистояння на початку XXI ст. між країнами НАТО, з одного боку, росією, Китаєм, Іраном, КНДР – з іншого – світ вступив у нову гонку озброєнь. Багато країн готуються до тривалих конфліктів, оскільки регіональна напруженість, що зростає у світі, посилює побоювання війни. Вторгнення росії в Україну є серйозним порушенням законів, які забороняють застосування сили, і похитнуло основи міжнародного порядку. Тому нарощування військових сил у світі є “відповіддю на різні виклики безпеці”, з якими зіштовхнулися багато держав.

Аналітика Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI) свідчить, що продаж зброї та військових послуг у світі зростає сьомий рік поспіль. Сто найбільших компаній галузі у 2021 р. досягли показника продажу 592 млрд дол. США, на 1,9 % більше щодо 2020 р. [18].

Домінують у сотні найбільших виробників саме американські компанії, перші п'ять – також зі США. Від збуту зброї 40 американських компаній отримали 299 млрд дол. США у 2021 р. Водночас Північна Америка була єдиним регіоном, де спостерігався спад збуту порівняно з 2020 р. на 0,8 %, що частково пов'язано з високою інфляцією у США протягом 2021 р.

У Європі зменшилась реалізація продукції аерокосмічної промисловості, але суднобудування збільшилося. У 2021 р. у сотні найкращих були 27 підприємств із головними офісами в Європі. Їхній виторг збільшився на 4,2 % до 2020 р. і досяг 123 млрд дол. США.

Серед сотні найбільших є 21 компанія з Азії та Океанії, що у 2021 р. продали зброї на 136 млрд дол. США (+ 5,8 % до 2020 р.). Загальний обсяг збуту зброї восьми китайських компаній у списку становив 109 млрд дол. США (+ 6,3 % до 2020 р.).

Обсяг реалізації озброєнь чотирьох південнокорейських компаній зі світового топ-100 зріс на 3,6 % порівняно з 2020 р. і досяг 7,2 млрд дол. США. Зокрема на 7,6 % збільшився продаж компаній Hanwha та Aergospace. Очікується, що продажі зброї Hanwha істотно зростуть у найближчі роки після підписання великої угоди з Польщею після російського вторгнення в Україну.

П'ять компаній із Близького Сходу заробили 15,0 млрд (+ 6,5 % до 2020 р.), сукупний обсяг продажу зброї чотирма компаніями з Японії досяг 9,0 млрд дол. США (+ 1,4 % до 2020 р.). Вперше у 2021 р. тайванська фірма, яка потрапила в топ-100. NCSIST (60 місце) і спеціалізується на ракетах і військовій електроніці, також зафіксувала продаж зброї на 2,0 млрд дол. США.

Зазначені тенденції підтверджують нещодавні рішення урядів та низки оборонних підприємств багатьох держав, зокрема:

- Польща укладає великі військові угоди, щоб здобути перевагу в континентальній Європі (підвищує цільові витрати на оборону із 2,4 % ВВП до 5 %; навесні 2022 р. підписала угоду на 4,9 млрд євро на 250 танків Abrams зі США; у 2020 р. підписала угоду на 4,6 млрд дол. США на 32 винищувачі F-35, замовила в Кореї озброєння на суму від 10 млрд. до 12 млрд дол. США – 180 танків K2 Black Panther, 200 гаубиць K9 Thunder, 48 легких штурмовиків FA-50 та 218 ракетних установок K239 Chunmoo) [22];

- Японія оголосила про найбільше нарощування військового потенціалу з часів Другої світової війни з планом вартістю 320 млрд дол. США (масштабний п'ятирічний план, колись немислимий для пацифістської Японії, зробить її третьою у світі країною за обсягом витрат на оборону після США і Китаю. План передбачає подвоєння витрат на оборону до приблизно 2 % ВВП, купівлю крилатих ракет “Томагавк”, ракет-перехоплювачів для протиракетної оборони, ударних і розвідувальних безпілотників, обладнання супутникового зв'язку, винищувачів-невидимок Lockheed Martin F-35, вертольотів, підводних човнів, військових кораблів та транспортних літаків) [23];

- Англія, Японія та Італія оголосили про Глобальну бойову повітряну програму (GCAP) – амбітну спробу розробити винищувач нового покоління до 2035 р. Новий винищувач потрібен, оскільки “зростають загрози та агресія” проти “основаного на правилах, вільного та відкритого міжнародного порядку” [21]. У розробці будуть використані технології кожного із трьох партнерів;

- в ухваленому оборонному бюджеті США на 2023 р., обсягом 858 млрд дол. США, передбачене масштабне поповнення запасів боєприпасів та пускових установок різних видів (перелік охоплює 1700 балістичних ракет MGM-140 Army Tactical Missile System (ATACMS), установки HIMARS, ПЗРК Javelin та інше озброєння) [24];

- американська оборонна компанія Northrop Grumman презентувала високотехнологічний ядерний “цифровий бомбардувальник” (повна мережева синхронізація інформації або зброї з космосу, в повітрі, на землі або з кораблів і підводних човнів) шостого покоління B-21 Raider, що забезпечить США стратегічним ресурсом, здатним пробивати протиповітряну оборону противника та досягати цілей у будь-якій точці світу та стане частиною ядерної тріади як ефективний та гнучкий засіб ядерного стримування [26];

- компанія Lockheed Martin оголосила про угоду з ізраїльським виробником Rafael Advanced Defence Systems щодо розроблення, тестування та виробництва високоенергетичних лазерних систем зброї HELWS (High Energy Laser Weapon Systems) [20];

- японський виробник військової техніки Mitsubishi Heavy Industries планує розроблення трьох ракет великої дальності, що стануть частиною нових ракетних сил Японії. Компанія також створюватиме новий японський винищувач разом з BAE Systems PLC (BAES.L) і Leonardo SPA (LDOF.MI) відповідно до спільного проекту між Японією, Великою Британією та Італією, на це виділено 5,6 млрд дол. у межах п'ятирічної оборонної програми [23];

- компанія AeroDrone сертифікувала два дрони українського виробництва, які отримали дозвіл на експлуатацію в ЗСУ. Це БПЛА D-80 Discovery (корисне навантаження до 80 кг, вага 200 кг, дальність дії – від 100 до 800 км, швидкість – до 100 км/год, можна застосовувати в розвідувальних цілях і як ударний дрон) та БпАКЕ-300 Enterprise (навантаження до 300 кг, дальність польоту – 675–3150 км, швидкість до 150 км/год на висоті до 5000 м, тривалість польоту 9–23 год).

ДК “Укроборонпром” теж спільно розроблятиме й випускатиме важке озброєння та військову техніку щонайменше із шістьма країнами-членами НАТО. Україна вже уклала угоди з Польщею, Чехією, Францією, Данією щодо створення спільних оборонних підприємств, виробництва боєприпасів замкненого циклу, броньованої техніки й реактивних систем залпового вогню, розроблення нових високотехнологічних зразків озброєння [2].

На думку аналітиків [1], Україні насамперед потрібно ухвалити політичне рішення для доопрацювання крилатої ракети на відстань 500 км. ПКР “Нептун” уже викликає жах у російських військових, а має стати непохитною вартою, основою ракетного меча. Доповнити її здатен інший оперативно-тактичний ракетний комплекс, який українці доволі результативно робили для Саудівської Аравії (ОТРК “Сапсан”), із дальністю ураження 300 км та перспективою її збільшення. “Країна, яка свого часу розробляла ракети дальністю 12 000 км, здатна зробити сучасну ракету, хай із дальністю ураження у 12 разів менше” [1].

“Зважаючи на оборонно-промислові потужності України, підприємства ОПК нині здатні протягом року виробляти до 70–80 ракет із дальністю ураження цілей противника на відстані до 280 км... Наявність в Україні близько 2000 ракет із різною дальністю ураження унеможливить агресію навіть такої країни, як росія. Таку кількість ракет Україна, за умов відповідного політичного рішення, могла би створити й виробити протягом наступних п’яти-восьми років” [1].

Розвиток військових виробництв у світі не лише гарантує нові можливості безпеки для країн, але й істотно впливає на розвиток їхніх національних економік. Аналіз 2021 р., здійснений PricewaterhouseCoopers, передбачав, що до 2050 р. нова програма бойових літаків може забезпечити близько 21000 робочих місць на рік і внести в британську економіку приблизно 32,1 мільярда дол. США. Чеська компанія Excalibur Army на своєму заводі у Штернберку відновлює та модернізує броньовану техніку для української армії. Заплановано модернізацію 90 танків Т-72, а також “Чехія найме тисячі фахівців з України для роботи на своїх військових заводах” [28].

Отож, розвинені країни світу, попри “миролюбні” заяви та економічну могутність, не цураються нарощення військового виробництва в своїх національних економіках, що є добрим прикладом для збільшення військово-промислового потенціалу в Україні. Власне, перша половина ХХІ ст. зумовила об’єктивні потреби істотного посилення військової економіки.

Російсько-українська війна (РУВ) продемонструвала багатьом націям, що необхідно бути здатними вести боротьбу, хоч більшість країн світу, вразливих до ворожих загроз, поки що до цього не готові. Невелика кількість боєприпасів і нестача запчастин, незначні транспортні можливості та недостатній потенціал для ведення кібервійни – найнагальніші проблеми для країн, які необхідно вирішити. І це ніша та шанс для військової економіки України, яка на основі власного воєнного досвіду оперативного нарощення військового потенціалу та боротьби може запропонувати низці країн військову допомогу та новітню зброю.

Після Української Перемоги українці повинні усвідомити, що Україна надалі залишиться на межі – між євроатлантичним світом і російським імперіалізмом. І навіть якщо у майбутньому росія розпадеться на низку незалежних держав, із найбільш агресивно-войовничими із них Україна матиме державний кордон. А їхній загарбницько-імперський та геноцидний менталітет стосовно України не зміниться та пануватиме ще століття.

Повоєнна місія України – посилення здатності забезпечувати власну безпеку та на теренах Центрально-Східної Європи і Балто-Чорноморського регіону. У цьому контексті стратегічними цілями в політиці національної економіки України у другій чверті ХХІ ст. повинні стати:

- подолання ментального, підприємницького та урядового паціфізму стосовно розвою військової економіки в Україні;
- усвідомлення та готовність України до сприйняття як реальності того, що через геополітичні, безпекові, економічні та психологічні бар’єри урядів країн-членів ЄС схвальної відповіді щодо своєї заявки на членство в НАТО Україна не отримає у найближчі десятиліття та буде змушена покладатися лише на власні сили і часткову “фактичну” їхню підтримку;

- обачність щодо намірів європейських політиків, які після війни захочуть перетворити Україну на державу лише з нішею “продуктивної і стійкої промисловості та сільського господарства”, що є передумовою для сильної Європи, для сильного ЄС, до якого Україна прагне приєднатися. Тому Україна має прагнути більшого впливу та ваги у майбутніх межах ЄС, зокрема світоглядного, інноваційно-технологічного й військово-промислового лідерства;

- формування випереджувальної стратегії розвитку військової економіки, що повинна гарантувати Україні власний “фундаментальний запас озброєння, воєнного обладнання та боєприпасів” у разі або появи потенційних загроз, або “замороження війни”, коли допомога країн Заходу неминуче зменшуватиметься;

- забезпечення української переваги в низці військових технологій у Європі та у світі. Перевага (сила) залежить від стану військової економіки в державі. Збільшуючи свої інвестиції в озброєння, нарощуючи науковий потенціал у цій сфері, країна може добитися відчутних результатів у майбутньому;

- приєднання до очолюваного США глобального протиракетного щита зі складовою українських технологій та їх виробництва;

- розроблення, фінансування та створення на базі Військово-повітряних сил України власного космічного підрозділу, щоб посилити оперативний потенціал разом із Космічними силами США і НАТО;

- дослідження, розроблення та виробництво оперативних систем наземної протиповітряної оборони, які забезпечуватимуть захист від ракет, мінометів і безпілотних літальних апаратів;

- глибоке реформування системи воєнних закупівель і стандартів з акцентом на дослідницькі роботи в сфері високих технологій, розроблення прототипів новітнього озброєння, збільшення частки замовлень МОУ, переданих у приватний сектор економіки;

- послаблення антимонопольних обмежень, що заважають більшій інтеграції оборонних підприємств й уникненню збиткової конкуренції між ними (зокрема через їх об’єднання);

- закріплення конкурентних позицій українських збройних підприємств за межами країни на світових ринках;

- запровадження системи оцінювання ризиків (воєнно-політичних, військово-технічних, технологічних, економічних, нормативно-правових тощо) і управління ними у ході виконання програм придбання ОВТ як обов’язкового атрибута військової економіки;

- поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної функції планування і виконання оборонних замовлень;

- контрактно-конкурентна система розміщення і виконання оборонних програм;

- підвищення рівня стандартизації систем, які приймає на озброєння МОУ, з метою зменшення вартості ОВТ;

- забезпечення надійного захисту новітніх українських оборонних технологій, державної таємниці, а також охорони прав на результати інтелектуальної власності.

Досягнення зазначених стратегічних цілей потребуватиме інституційних рішень на державному рівні, зокрема наявності у Верховній Раді України однієї або декількох потужних політичних партій (із вагомою часткою учасників-переможців РУВ), які б ратували за активну роль Міністерства оборони України у внутрішній політиці. Вони мають проявляти ідеологічну і політичну рішучість задля національної безпеки України й у всьому підтримувати ЗСУ та лобіювати виробництво новітньої зброї, інновації у військових технологіях та розроблення програм розвитку військової промисловості у всіх регіонах держави. Усе це потребуватиме постійного збільшення військового бюджету та витрат на наукові дослідження як певної щорічної частки від ВВП України.

Відтак українська військова економіка та промисловість повинні створювати чимало робочих місць на всій території України, щоб у ній прямо були задіяні 10–15 % зайнятих українців. Військова індустрія має бути розміщена в усіх областях, а в більшості виборчих округів “оборонка” має зайняти нішу провідного роботодавця.

Військова промисловість завжди покладається на державне фінансування. Зважаючи на потребу значних інвестицій у розвиток підприємств військової промисловості, які неможливо повністю задовольнити за рахунок держбюджету України, такі підприємства у майбутньому варто створювати на засадах державно-приватного партнерства. На сторінках вебсайтів таких підприємств доцільно розміщувати інформацію про їхній економічний вплив на розвиток певного краю/громади, разом із кількістю робочих місць, інвестиціями та обсягом сплачених податків підприємств у цій місцевості та їхньою благодійною діяльністю.

Військово-економічний потенціал могутніх держав є вагомим чинником у геополітичній архітектурі світу та інструментом формування міжнародного порядку. Як зазначають аналітики, російська війна проти України викрила парадокс: з одного боку, вона демонструє, що західний міжнародний порядок, створений після Другої світової та переосмислений після Холодної війни, почав розсипатися. Але з іншого – Захід продемонстрував, що він згуртованіший і твердіший у своїй відповіді, ніж можна було очікувати [17].

Яка модель міжнародного порядку пануватиме у світі в другій – третій чвертях ХХІ ст., ще невідомо: чи ліберальна, яка під час РУВ виявилася основою на помилкових припущеннях (адже міжнародні інституції, на які спиралася система безпеки і міжнародної співпраці, більше не виконують свою функцію), чи інша – концепція “співтовариства спільного майбутнього”, основана на китайській філософії двополярного світопорядку .

Ця невизначеність дає підстави Україні у своїй повоєнній візії та політиці стати впливовим суб'єктом під час творення і встановлення нових форм принципової міжнародної співпраці та безпеки. Відомо, що “політика – це концентроване вираження економіки”. Тому Україні необхідно запропонувати нове бачення військово-економічного партнерства як із країнами сучасної коаліції в РУВ, так і з “друзями майбутнього”, які не шкодуватимуть фінансового ресурсу задля посилення своєї військової могутності.

Експортний потенціал військової економіки Україна повинна зосередити більшою мірою на відносинах зі східноєвропейськими країнами та “середніми силами” світу, такими як Туреччина, Саудівська Аравія, Індія, Індонезія, низка африканських країн. Економічна вага, яку вони вже здобули в глобалізованому світі, зростатиме, тому їм доведеться захищати свою національну безпеку новітніми військовими засобами, які Україна, зважаючи на критерій ціна/якість, здатна для них виробляти, конкуруючи із аналогами підприємств Європи і США. Водночас зазначені держави межують із державами, яких вони трактують як потенційних та реальних ворогів (Саудівська Аравія – Іран, або Індія – Китай).

Ефективний розвиток військової економіки України має стати фундаментом для утвердження нової національної безпекової моделі – синтезованої моделі регіонального лідерства та ядерного стримування. Основним завданням національної безпеки в умовах зазначеної моделі має бути політично-економічне домінування у Східноєвропейському і Балто-Чорноморському регіоні, запобігання будь-яким діям противника за допомогою загрози застосування ядерної зброї, а також функціонування як одного із полюсів у багатопольному світі. Стратегія національної безпеки України за цією моделлю має окреслюватися: достатнім рівнем фінансування оборонного комплексу; партнерськими відносинами із іншими державами; підтриманням високого технологічного потенціалу; орієнтацією на міжнаціональну та консенсусну взаємодію.

Лише могутня й високотехнологічна зброя, вироблена в Україні та в руках ЗСУ, є запорукою динамічного розвитку національної економіки, добробуту суспільства та національної безпеки.

Висновки

Військова економіка як провідний сектор національної економіки ґрунтується на найсучасніших технологіях і засобах виробництва. У мирний час обсяги виробництва військової продукції досягають 3 % світового виробництва загалом. Військові виробництва, які формують воєнно-промислові комплекси, є рушієм розвитку світової економіки, незважаючи на усі загрози, пов'язані з ними.

У своєму розвитку військова економіка зобов'язана враховувати засади військово-економічної концепції, що визначається насамперед економічними можливостями і вимогами гіпотетичної війни до економіки держави, а також національною економічною стратегією і державною стратегією воєнної безпеки України. Формування військово-економічної концепції держави ґрунтується на її історичному досвіді, на дослідженні аналогічних концепцій і практики держав із різними економічними моделями, які відображають науково-технічні досягнення. Розвиваючи національну військовою економіку, необхідно зважати на такі ключові чинники: воєнно-політичний; економічно-соціальний; внутрішньої логіки глобально-політичного розвитку.

Формування військово-економічної політики – складова державної політики щодо узгодження розвитку її економіки та оборони. Вона використовує економічні та військово-економічні можливості, враховуючи сучасні наукові погляди, національні економічні інтереси, вимоги воєнно-економічної стратегії та майбутні очікування. Це вимагає застосування новітніх методів економічного управління, які мають чітко враховувати реальні потенційні можливості держави, з одного боку, а з іншого – правильно формувати та раціонально задовольняти якісні потреби оборони України, зумовлені необхідністю всебічного забезпечення підготовки та ведення потенційних бойових дій.

Після відновлення незалежності України чинні уряди провадили недалекоглядну й помилкову політику у сфері національної економіки, безпеки й оборони. У 1992–1994 рр. оборонний бюджет зменшили у 4,9 разу, а в 1994–1996 рр. – ще на третину. Витрати на оборону зменшувалися і в 2006–2013 рр., що руйнувало військово-економічний потенціал та належну боєготовність ЗСУ, не давало змоги здійснювати планову заміну застарілих озброєнь і військової техніки. Така політика урядів призвела до радикального послаблення військово-економічного потенціалу України наприкінці ХХ ст. і до 2014 р., що створило великі загрози національній безпеці, існуванню незалежної України.

Зважаючи на об'єктивну реальність сьогодення та геополітичні прогнози майбутнього розвитку світу, в структурі військової економіки України в другій чверті ХХІ ст. найбільшими повинні стати частки таких спеціальних складових, як: атомна воєнна промисловість; ракетобудування; літакобудування; танкобудування; суднобудування; виробництво артилерійських систем, реактивних систем залпового вогню та роботизованих систем, гіперзвукової зброї, безпілотних літальних апаратів, протикорабельних ракет і балістичних ракет середнього і дальнього радіусів ураження; виробництво стрілецької зброї та боєприпасів; виробництво радіолокаційних систем спостереження, протисупутникових технологій та зброї зі штучним інтелектом тощо.

Це потребуватиме постійного збільшення військового бюджету та витрат на наукові дослідження, як певної щорічної частки від ВВП України.

Отож, у роботі визначено стратегічні цілі політики національної економіки України у другій чверті ХХІ ст., надано рекомендації органам влади щодо ухвалення інституційних рішень на державному рівні.

Перспективи подальших досліджень

У подальших дослідженнях варто визначити конкурентоздатні умови для підприємництва та інвестицій у сферу оборонно-промислового комплексу України, стимули для впровадження інновацій і модернізацію секторів військової економіки для забезпечення їх конкурентоздатності на внутрішньому й міжнародному ринках озброєння.

1. Бадрак В., Горбулін В. “Над прірвою. 200 днів російської війни”. 2022. 280 с. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/vsu-mogut-zavershit-etu-voynu-no-nujna-volya-zapada-novaya-kniga-gorbulina-za-5-minut>.

2. Брифінг від 18.11.2022. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/brifing-vid-18112022>.

3. Буряк, Є. В., Редько, К. Ю., Чорновол, А. О., & Орленко, О. В. (2022). Socio-economic aspects of the sustainable development of Ukraine in the conditions of war (European integration aspects). *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 34, 135–143. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/617>.
4. Верховна Рада України ухвалила держбюджет на 2023 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzhet-na-2023-rik>.
5. Воєнна економіка: підручник / за ред. В. І. Мірненка, І. М. Ткача, В. Л. Рихтюка. Київ: НУОУ, 2011. 332 с.
6. Данилишин Б. Якими мають бути стратегічні напрями відбудови національної економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/>.
7. Кравченко В. І. Військова економіка та військові фінанси: нові виклики першої половини ХХІ століття. *Економіка та держава*. 2019. № 9. С. 4–11.
8. Повний Топ-100 збройних компаній світу. URL: <https://www.defensenews.com/top-100>.
9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року” від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-natsionalnoyi-eko-a179>.
10. Пустовійт Р. Ф. Військово-економічна безпека держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 24.
11. Сазонець О. М. Втілення доктрини К. Клаузевіца у функціонування воєнно-економічних систем Європейського Союзу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 5–7.
12. Свергунов О. О. Стратегічне управління імпортою політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 26–32.
13. Семененко О. М., Бойко Р. В., Воронченко І. О., Таран О. В. Оцінювання рівня воєнно-економічної безпеки країн світу та України за результатами аналізу динаміки їх воєнно-економічних показників розвитку (2012–2021 рр.). *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 2(75). С. 76–85.
14. Турінський О. В., Дзевєрін І. Г., Демідов Б. О., Гриб Д. А., Хмелевська О. О. Аналіз можливостей використання позитивного світового досвіду для обґрунтування і реалізації планів і програм розвитку системи озброєння протиповітряної оборони. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних сил*. 2020. № 1(63). С. 7–16.
15. Фрідріх Ліст. Національна система політичної економії / перекл. М. Гавриш. Київ: Наш Формат, 2021. 368 с.
16. Штулер І. Воєнно-економічна безпека України в сучасному геополітичному просторі. *Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 2 (17). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22534/1/B8.pdf>.
17. A former French ambassador on the paradox unveiled by the war in Ukraine. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2022/12/07/a-former-french-ambassador-on-the-paradox-unveiled-by-the-war-in-ukraine>.
18. Arms sales of SIPRI Top 100 arms companies grow despite supply chain challenges. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/arms-sales-sipri-top-100-arms-companies-grow-despite-supply-chain-challenges>.
19. Global firepower 2019–2022. URL: <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>.
20. HIMARS Developer to Begin Making High Energy Laser Weapons. URL: <https://www.newsweek.com/himars-developer-begin-making-high-energy-laser-weapons-1764700>.
21. Japan, Britain and Italy plan sixth-generation fighter jet to rival world’s most-advanced warplanes. URL: <https://edition.cnn.com/2022/12/09/asia/japan-uk-italy-new-fighter-plane-deal-intl-hnk-ml/index.html>.
22. Meet Europe’s coming military superpower: Poland. URL: <https://www.politico.eu/article/europe-military-superpower-poland-army>.
23. Pacifist Japan unveils biggest military build-up since World War Two. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pacifist-japan-unveils-unprecedented-320-bln-military-build-up-2022-12-16>.
24. Showing the text of the James M. Inhofe National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2023. URL: <https://rules.house.gov/sites/democrats.rules.house.gov/files/BILLS-117HR7776EAS-RCP117-70.pdf>.
25. Sipri stocholm international peace research institute. URL: <https://www.sipri.org>.
26. The Future of Long-Range Strike. URL: <https://www.northropgrumman.com/what-we-do/air/b-21-raider/?&source=SNS-13494>.
27. The military Balance 2019. URL: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2019>.

28. Thousands of Ukrainians to work in Czech arms factories. URL: <https://english.radio.cz/thousands-ukrainians-work-czech-arms-factories-8769477>.

1. Badrak, V., Horbulin, V. (2022). “Nad prirvoyu. 200 dnev rosiys’koyi viyny” [“Over the abyss. 200 days of the Russian war”]. 2022. 280 s. URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/vsu-mogut-zavershit-etu-voynu-nonujna-volya-zapada-novaya-kniga-gorbulina-za-5-minut>. 280 s.
2. Bryfinh vid 18.11.2022. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/brifing-vid-18112022>.
3. Buryak, YE. V., Red’ko, K. YU., Chornovol, A. O., & Orlenko, O. V. (2022). Sotsial’no-ekonomichni aspekty staloho rozvytku Ukrainy v umovakh viyny (yevrointehratsiyni aspekty) [Socio-economic aspects of the sustainable development of Ukraine in the conditions of war (European integration aspects)]. *Naukovi zapysky L’vivs’koho universytetu biznesu i prava*, 34, 135–143. URL: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/617>.
4. Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla derzhbyudzheth na 2023 rik. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzheth-na-2023-rik>.
5. Voyenna ekonomika [Military economy]: pidruchnyk / za red. V. I. Mirnenka, I. M. Tkacha, V. L. Rykhtyuka. K.: NUOU, 2011. 332 s.
6. Danylyshyn, B. Yakymy mayut’ buty stratehichni napryamy vidbudovy natsional’noyi ekonomiky [What should be the strategic directions of reconstruction of the national economy]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/>.
7. Kravchenko, V. I. (2019). Viys’kova ekonomika ta viys’kovi finansy: novi vyklyky pershoi polovyny XXI stolittya [Military economy and military finance: new challenges of the first half of the 21st century]. *Ekonomika ta derzhava*, 9, 4–11.
8. Povnyy Top-100 zbroynykh kompaniy svitu [Complete Top-100 arms companies of the world]. URL: <https://www.defensenews.com/top-100>.
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Pro zatverdzhennya Natsional’noyi ekonomichnoyi stratehiyi na period do 2030 roku” [“On Approval of the National Economic Strategy for the Period Until 2030”] vid 03.03.2021 r. No. 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-natsionalnoyi-eko-a179>.
10. Pustoviyt, R. F. (2016). Viys’kovo-ekonomichna bezpeka derzhavy [Military and economic security of the state]. *Ekonomika ta derzhava*, 7, p. 24.
11. Sazonets’, O. M. (2017). Vtilennya doktryny K. Klauzevitsa u funktsionuvannya voyenno-ekonomichnykh system Yevropeys’koho soyuzu [Implementation of the doctrine of K. Clausewitz in the functioning of the military and economic systems of the European Union]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 19, 5–7.
12. Sverhunov, O.O. (2015). Stratehichne upravlinnya importnoyu politykoyu u sferi viys’kovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva v umovakh kryz: svitovyy dosvid ta Ukrainy [Strategic management of import policy in the field of military-technical cooperation in crisis conditions: world experience and Ukraine]. *Stratehichni priorityety*, 1 (34), 26–32.
13. Semenenko, O. M., Boyko, R. V., Voronchenko, I. O., Taran, O. V. (2022). Otsynuyannya rivnya voyenno-ekonomichnoyi bezpeky krayin svitu ta Ukrainy za rezul’tatamy analizu dynamiky yikh voyenno-ekonomichnykh pokaznykiv rozvytku (2012–2021 rr.) [Assessment of the level of military and economic security of the countries of the world and Ukraine based on the results of the analysis of the dynamics of their military and economic indicators of development (2012–2021)]. *Zbirnyk naukovykh prats’ Tsentru voyenno-stratehichnykh doslidzhen’ Natsional’noho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernyakhovs’koho*, 2(75), 76–85.
14. Turins’kyy, O. V., Dzeverin, I. H., Demidov, B. O., Hryb, D. A., Khmelevs’ka, O. O. (2020). Analiz mozhyvostey vykorystannya pozytyvnoho svitovoho dosvidu dlya obgruntuvannya i realizatsiyi planiv i program rozvytku systemy ozbroynnykh protypovitryanoi oborony [Analysis of the possibilities of using positive world experience for the justification and implementation of plans and programs for the development of the air defense weapon system]. *Zbirnyk naukovykh prats’ Kharkivs’koho natsional’noho universytetu Povitryanykh Syl.*, 1(63), 7–16.
15. Fridrikh List (2021). Natsional’na systema politychnoyi ekonomiyi [National system of political economy] / perekl. M. Havrysh. Nash Format, 368 s.
16. Shtuler, I. (2016). Voyenno-ekonomichna bezpeka Ukrainy v suchasnomu heopolitychnomu prostori [Military and economic security of Ukraine in the modern geopolitical space]. *Zbirnyk naukovykh prats’*. 2 (17). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22534/1/B8.pdf>.
17. A former French ambassador on the paradox unveiled by the war in Ukraine. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2022/12/07/a-former-french-ambassador-on-the-paradox-unveiled-by-the-war-in-ukraine>.

18. Arms sales of SIPRI Top 100 arms companies grow despite supply chain challenges. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2022/arms-sales-sipri-top-100-arms-companies-grow-despite-supply-chain-challenges>.
19. Global firepower 2019–2022. URL: <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>.
20. HIMARS Developer to Begin Making High Energy Laser Weapons. URL: <https://www.newsweek.com/himars-developer-begin-making-high-energy-laser-weapons-1764700>.
21. Japan, Britain and Italy plan sixth-generation fighter jet to rival world's most-advanced warplanes. URL: <https://edition.cnn.com/2022/12/09/asia/japan-uk-italy-new-fighter-plane-deal-intl-hnk-ml/index.html>.
22. Meet Europe's coming military superpower: Poland. URL: <https://www.politico.eu/article/europe-military-superpower-poland-army>.
23. Pacifist Japan unveils biggest military build-up since World War Two. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pacifist-japan-unveils-unprecedented-320-bln-military-build-up-2022-12-16>.
24. Showing the text of the James M. Inhofe National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2023. URL: <https://rules.house.gov/sites/democrats.rules.house.gov/files/BILLS-117HR7776EAS-RCP117-70.pdf>.
25. Sipri stockholm international peace research institute. URL: <https://www.sipri.org>.
26. The Future of Long-Range Strike. URL: <https://www.northropgrumman.com/what-we-do/air/b-21-raider/?&source=SNS-13494>.
27. The military Balance 2019. URL: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2019>.
28. Thousands of Ukrainians to work in Czech arms factories. URL: <https://english.radio.cz/thousands-ukrainians-work-czech-arms-factories-8769477>.

Y. Sytnyk

Lviv Politechnic National University,
Department of Human Resource Management and Administration,
yosyf.s.sytnyk@lpnu.ua

DEVELOPED MILITARY ECONOMY AS A COMPONENT OF UKRAINE'S NATIONAL ECONOMIC STRATEGY

© Sytnyk Y., 2023

Purpose. The principles, strategic goals and directions of the development of the military economy in the structure of the national economy and its influence on the formation of the military-economic policy of the state to ensure its modern military-economic security have been determined.

Design/methodology/approach. In the article, the author used the following methods: analysis and synthesis – to analyze modern trends and generalize their impact on the formation and development of the military economy; systemic method – to reveal the essence of the military economy through the prism of the formation of military-economic potential and national security; statistical – for ranking the most powerful armies in the world and outlining the military and economic potential of Ukraine; comparison – to determine the volume and share of military defense expenditures of a number of states and the volume of sales of weapons and military services in the world in a geographical dimension; strategizing – for the formation of strategic goals of the policy of the national economy of Ukraine; generalization – when formulating conclusions and recommendations.

Based on a review of the literature, the author determined the goals of analyzing the indicators of military and defense spending among a number of countries in the world, the dynamics of sales of weapons and military services, and substantiated the main defense trends of governments and a number of enterprises of many states. The strategic objectives of the policy of the national economy of Ukraine considered by the author made it possible to form conclusions, the reliability of which is based on the interpretation of the indicators given in the analytical part.

Findings. The a proven hypothesis that the level of spending on national defense makes it possible to guarantee a high level of military-economic security, which is the fundamental function of the state. This condition in the military-economic potential can be achieved only thanks to the formation of the military-

economic concept of the state, which is based on its historical experience, on the study of similar concepts and practices of states with different economic models, which reflect scientific and technical achievements. Also, the requirement of the present and the future is the need to develop special components in the structure of the military economy of Ukraine: nuclear military industry; rocket engineering; aircraft construction; tank construction; shipbuilding; production of artillery systems, rocket launchers and robotic systems, hypersonic weapons, unmanned aerial vehicles, anti-ship missiles and medium and long-range ballistic missiles; production of small arms and ammunition; production of radar surveillance systems, anti-satellite technologies and weapons with artificial intelligence, etc. This will require a constant increase in the military budget and spending on scientific research, as a certain annual share of Ukraine's GDP

Practical implications. The results of this study are of interest to state authorities, business entities in the field of the defense-industrial complex, who seek to expand and modernize the sphere of the military economy, increase the innovative and technological level of military equipment, weapons and dual-purpose products in accordance with the conditions of competitive markets and ensure employment growth at military industry enterprises. In addition, the results can help scientists of higher education institutions to improve tools for expansion of innovative knowledge and build scientific potential in the field of military technologies.

Originality/value. This study emphasizes the peculiarities of the formation of the military economy sector in the structure of the national economy and its impact on the investment and innovation activity of industrial enterprises that produce dual-use products. The outline of the defense trends of governments and a number of enterprises of many states made it possible to form the strategic goals of the policy of the national economy of Ukraine in the defense sphere. Provide recommendations to the authorities regarding the development of the military industry and the adoption of a number of institutional decisions at the state level.

Key words: national economy; defense industrial complex; military and economic potential; defense company; armament; military equipment; military finance; export potential; industry.

Paper type: research paper.